

УДК 911. 2:502.72

**ЛАНДШАФТНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ
РЕКРЕАЦІЙНО-ЕКОЛОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЇ
(НА ПРИКЛАДІ ГОРГАНІВ)**

Н. Чорненька

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Дорошенка, 41, м. Львів, 79000, Україна*

Розглянуто особливості визначення рекреаційно-екологічного потенціалу території та показники такого визначення. Проаналізовано етапи дослідження потенційної рекреаційної території. Запропоновано методику розрахунку стійкості гірських ландшафтних систем.

Ключові слова: рекреаційно-екологічний потенціал, рекреаційне навантаження, стійкість ландшафтних систем, деградація, комфортність.

На сучасному етапі розвитку туристичної галузі виникає потреба в комплексному всебічному плануванні рекреаційних територій і обґрунтуванні системи природоохоронних та відновлювальних заходів у ландшафтних рекреаційних комплексах.

Проблема полягає у забезпеченні повного оцінювання природно-ресурсного потенціалу території та аналізі її рекреаційно-екологічного потенціалу задля обґрунтованого визначення шляхів використання території з найменшими втратами як для природного середовища, так і для людини.

Екологічний аспект особливостей рекреаційної діяльності передбачає раціоналізацію природокористування на певній території з метою підвищення ефективності використання природних рекреаційних ресурсів.

Показники для визначення рекреаційно-екологічного потенціалу такі:

- кількість врахованих відпочивальників (А);
- площа навантаження (П);
- оптимальна місткість (рекреаційна місткість) (П/А);
- середня тривалість перебування рекреантів у межах рекреаційного району (А);
- тривалість рекреаційного періоду (П/А);
- допустиме або критичне навантаження на і-й ландшафт (суб'єктивний показник) (П/А);
- привабливість території (П/А);
- різноманітність рекреаційних угідь (П/А);
- технологічна вибірковість (А);
- рекреаційний благоустрій (А);
- пейзажно-естетична привабливість (П/А);
- біокліматична комфортність (П/А);
- психофізіологічна комфортність (П/А),

де П – природна складова; А – антропогенна складова; П/А – природно-антропогенна складова.

Для геоecологічного обґрунтування регіонального рекреаційного природокористування рекомендуємо такі етапи дослідження.

Перший етап. Ландшафтне картографування території рекреаційного використання. Ландшафтна карта відображає властивості природно-територіального комплексу (ПТК) у систематизованому вигляді і є основою для наступних етапів комплексного проектування території.

Другий етап. Зонування території за рекреаційною спеціалізацією. Суть цього етапу – у розчленуванні території на функціональні рекреаційні зони, коли за кожною зоною може бути закріплений головний вид її господарського використання на перспективу. У разі визначення рекреаційної спеціалізації враховують фізіономічні особливості ландшафтів та просторово-часові форми їхнього використання.

Принципи формування перспективних рекреаційних зон передбачають:

- вилучення із рекреаційного використання земель, які за санітарно-гігієнічними вимогами виконують охоронну функцію, несумісні з рекреацією санітарні зони джерел водозабезпечення і зони підвищеної забрудненості повітряного і водного басейну;
- за медико-епідеміологічними вимогами території поширення природно-осередкових інфекцій;
- пожежонебезпечні зони;
- території заповідників і заказників, для яких характерне обмеження відпочивальників;
- інтенсивно використовувані сільськогосподарські землі;
- території перспективного промислового освоєння;
- мало привабливі землі для організації відпочинку.

Третій етап. Визначення стійкості ландшафтних систем щодо зонально спеціалізованого рекреаційного навантаження. М.Д. Гродзинський виділив три форми стійкості геосистем: інертність, відновлюваність, пластичність. Інертність оцінюють як здатність геосистеми зберігати стан у межах заданої області протягом певного періоду. Відновлюваність розглядають як здатність геосистеми повертатися до початкової області. Пластичність – як можливість переходу з однієї області в іншу під тиском зовнішнього чинника. Перелічені властивості геосистем є вирішальними для збереження природної рівноваги, проте не завжди витримують в умовах бінарного соціоприродного навантаження [1. С. 110]. Тобто стійкість ландшафту – це його властивість зберігати структуру і функціональні особливості в разі впливу і зовнішніх чинників.

Четвертий етап. Визначення сучасного стану рекреаційно навантажених ландшафтних систем. Показник рекреаційного навантаження на одиницю площі території зумовлений особливостями ландшафтної будови і функціональним спрямуванням рекреаційного використання території. Від характеру рекреаційного навантаження залежить його вид та тривалість, що є одним із чинників, які визначають співвідношення кількісного рекреаційного ефекту та ступеня використання ресурсно-рекреаційного потенціалу (РРП).

П'ятий етап. Прогнозування стану ландшафтних систем після планового рекреаційного навантаження (включно з режимним аспектом). У разі тривалого рекреаційного навантаження природне середовище, незважаючи на те, що рекреаційна діяльність є одним з екологічно безпечних видів господарства, зазнає серйозних змін.

Специфічне негативне явище надмірного рекреаційного навантаження – психологіч-

ний дискомфорт для рекреантів, що призводить до зменшення рекреаційного ефекту або припинення його дії.

Шостий етап. Розробка заходів щодо збереження просторово-часової стійкості ландшафтних систем після планового рекреаційного навантаження (включно з режимним аспектом). Визначення граничнодопустимих навантажень, які забезпечують стійкість природного комплексу (ПК) – важлива умова збереження рекреаційного потенціалу території.

Сьомий етап. Розробка санітарно-екологічних норм, необхідних для планового рекреаційного навантаження. Норми рекреаційного навантаження залежать, головню, від природних ландшафтів та сезону.

Нормування, тобто визначення режиму використання тієї чи іншої території за умови стійкого функціонування ПК, є основою регулювання рекреаційного навантаження.

Проблему перевантаження рекреаційних територій рекреантами можна вирішити такими способами:

- раціональніше функціональне зонування території;
- приваблювання відпочивальників на менш популярні рекреаційні території;
- скорочення напливу туристів у літній сезон шляхом запровадження пілг на відвідування рекреаційних зон в осінньо-зимово-весняні місяці.

Унаслідок рекреаційного навантаження відбуваються певні деградаційні процеси у природних територіальних системах. Деградація – це результат незворотних змін, що повністю руйнують структуру ландшафту. Такі зміни, насамперед, стосуються рослинного компонента і ґрунтового покриву.

Рослинність достатньо чутливо реагує на рекреаційне навантаження: всихають певні деревні екземпляри, розрідження трав'яного і мохового покривів, виникнення асиметрії у кронах дерев і чагарників. Під впливом рекреаційного навантаження спрощується структура лісових ценозів, формуються флористично бідні нестійкі похідні угруповання.

Суттєвіші зміни відбуваються у ґрунтовому покриві. Насамперед, вони стосуються ущільнювання ґрунту на стежках та обабіч них. Дослідження засвідчують, що в Горганах у середньому подібна деградація відбувається тоді, коли щільність рекреаційного навантаження на стежку становить 20–21 особа (за добу). Не менш суттєві порушення виникають у природних територіальних системах, які мають вгнуті форми поверхні або розташовані біля підшви схилу. Найчастіше в таких випадках простежуються процеси заболочування і перезволоження. Ступінь зміни генетичних ознак ґрунтів та їхньої родчості має загальний, регіональний і локальний характер. Ступінь антропогенних змін ґрунтового покриву залежить від господарської діяльності людини та від стійкості ґрунтів до цього впливу.

Тому ці показники потрібно взяти за основу розрахунку як стійкості, так і інтенсивності антропогенного (рекреаційного) навантаження на ландшафтні системи.

Стійкість, головню, залежить і має функціональною основою спонтанну стійкість (стійкість у спонтанному режимі функціонування). Для гірських територіальних систем її можна розрахувати за методикою В.М. Петліна (1993)[2. С. 28]:

$$C = \frac{\sum_1^n ql - \sum_1^n q^1 l}{S},$$

де C – стійкість ландшафтної системи; S – площа системи; l – довжина меж системи; q і

q^1 – потокова дія на вході в систему і на виході з неї; n – кількість суміжних природних систем.

Певною проблемою є введення відповідних рекреаційно-деградаційних коефіцієнтів. Зрозуміло, що залежно від видової належності ландшафтної системи вони будуть змінюватися. Як засвідчили наші дослідження, рекреаційні навантаження залишають природні системи в стані, за якого вони можуть відновитися. Тому і відповідні деградаційні коефіцієнти не змінюють якісно розрахункових значень стійкості ПТК. Їхня мінливість є в інтервалі 0,9–0,5 залежно від інтенсивності рекреаційного навантаження та функціонально пов'язані зі стійкістю ландшафтних систем.

Визначення рекреаційного навантаження – це тільки один з аспектів системи рекреаційного потенціалу гірських ландшафтних систем, який містить естетичну оцінку, режими й оцінку можливостей рекреаційного використання ландшафтних систем, диференціацію можливостей використання тощо.

Усі ці параметри можна визначити за допомогою достатньо відомих методів, наприклад, методу оцінних спектрів. Комплекс оцінних спектрів ресурсів ПТК дає змогу оцінювати ресурсне використання природної системи загалом. Для цього, як звичайно, використовують систему оцінних балів. Підрахунок суми балів за кожен місяць дає змогу оцінити часові відрізки за можливості їх антропогенного використання, у тому числі рекреаційного.

Наші дослідження засвідчили, що ландшафтні системи Горганів мають значний потенціал щодо різновидових оцінок рекреаційного використання, які сьогодні експлуатують безсистемно. Однак є всі можливості для достатньо адекватного визначення рекреаційного потенціалу будь-якої ландшафтної системи Горганів.

1. *Марущак Р.В.* Руйнування ландшафтних систем під впливом природно-антропогенних факторів // Гори і люди (у контексті сталого розвитку): Матеріали Міжнар. конф., присвяченої Міжнар. року гір, м. Рахів, 14–18 жовтня 2002 р. – Рахів, 2002. – Т. 2. – С. 108–112.

2. *Петлін В.М.* Прикладне ландшафтознавство. – К.: ІСДО, 1993. – 92 с.

LANDSCAPE INTERPRETATION OF RECREATIONAL-ECOLOGICAL POTENTIAL OF THE TERRITORY (ON EXAMPLE OF HORHAN)

N. Chornen'ka

*Ivan Franko National University of Lviv,
Doroshenko Str., 4, UA – 79 000 Lviv, Ukraine*

Discussed are peculiarities of determination of recreational-ecological potential of the territory and indices used for its determination are shown. Stages of investigation of the potential of recreational territory are analyzed. Techniques of calculation of stability of mountainous landscape systems are suggested.

Key words: recreational-ecological potential, recreational load, stability of mountainous landscape systems, degradation, comfort.

Стаття надійшла до редколегії 16.04.2005

Прийнята до друку 22.04.2005